

Invalidiliiton asiantuntijalausunto eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle hallituksen esityksestä vammaispalvelulaiksi (HE 191/2022 vp)

Invalidiliitto kiittää sosiaali- ja terveysvaliokuntaa mahdollisuudesta lausua suullisesti ja kirjallisesti vammaispalvelulakiesityksestä.

Vammaispalvelulaki on tärkein erityisiä vammaispalveluita tarvitsevien vaikeimmin vammaisten ihmisten yhdenvertaisten oikeuksien turvaamista koskeva laki. Siinä säädetyt subjektiiviset oikeudet antavat eniten palveluista riippuvaisille vammaisille turvaa ja takaavat yhdenvertaisuutta, mikä samalla ehkäisee syrjäytymistä ja syrjintää. Lailla on korostunut merkitys vammaisten henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisessa.

Esitystä tulee täsmentää, jotta voidaan varmistaa, että vammaisten ihmisten yksilölliset palvelutarpeet tulevat jatkossa yhdenvertaisesti huomioiduksi. Selkeät ja riittävän yksilölliset palvelut tukevat eri tavoin vammaisten ihmisten yhdenvertaisuutta ja oikeutta itsenäiseen elämään. Kannamme suurta huolta resurssien riittävydestä tilanteessa, jossa lain piiriin on tulossa paljon uusia ihmisiä.

Invalidiliitto pitää lakiuudistuksen voimaantuloa tarpeellisena mm. uusien palveluiden, hyvinvoinnin aiempaa paremman huomioimisen ja liikkumisen tukeen liittyvien parannusten vuoksi. Toivomme kuitenkin, että valiokunta huomioi mietinnössään seuraavat seikat:

- ***Soveltamisala liian laaja***
- ***Lain sisältö ja siihen varatut resurssit eivät kohtaa***
- ***Esityksen perus- ja ihmisoikeudelliset vaikutukset tutkittava ja seurattava tarkasti***
- ***Vaikeavammaisuus -termi ja henkilökohtaisen avun voimavaraedellytys säilytettävä***
- ***Vammaisten lasten ja nuorten omaa toimijuutta korostettava enemmän***
- ***Työelämäosallistuminen huomioitava laajemmin***
- ***Valituslupamenettely ja siirtymäsäännös vammaisten ihmisten kannalta ongelmallisia***

Soveltamisalan laajentuminen tuo mukanaan ongelmia

Lakiesitys laajentaa soveltamisalaa sekä uudistaa lain sisältöjä, palveluita ja niiden toteuttamistapoja. Ongelma liittyy lain resursointiin. Esityksessä todetaan, että se tuo palveluiden piiriin uusia asiakkaita. Tämän myötä esitetyn lain piiriin tulevien palveluiden saajamäärät, yksikkökustannukset ja kokonaiskustannukset muuttuvat. Taloudellisten vaikutusten onnistunut arviointi on oikeusturvan toteutumisen kannalta keskeistä. Lakia ei voida toimeenpanna lain hengen mukaisesti, jos sen toteuttamiseen ei ole varattu riittävästi rahaa.

Esityksessä todetaan, että taloudellisten vaikutusten arviointi on vaikeaa. Lisää epävarmuutta tähän tuo tietopohjan puutteellisuus, koska useimpia laskentaan tarvittavia tietoja ei saada valtakunnallisista tilastoista tai rekistereistä. Osa käytetystä aineistosta on todella vanhaa, esimerkkinä mainittakoon THL:n Kohortti 1997 -tutkimusaineisto. Haasteellista on myös se, että vammaispalveluiden piiriin tulevien uusien asiakkaiden määrää ei useimmiten voi suoraan arvioida tilastojen perusteella.

Arvioinnin vaikeus kasvaa, kun lain piiriin tulee uusia asiakasryhmiä. Näin ollen palveluiden asiakasmäärät ja kustannukset selviävät todellisuudessa vasta toimeenpanon yhteydessä, mikä on otettava huomioon rahoituksen riittävyyden arvioinnissa. Näin ei ole nyt kuitenkaan tehty.

Vaikeavammaisuus on ollut oikeudellinen tae nykyisissä subjektiivisten oikeuksien varmistamiseksi. Vaikeavammaisuus -termin poistaminen ja soveltamisalaan kirjattavat lievennykset rapauttavat subjektiivisten oikeuksien kohdentumista ja merkitystä tavalla, joka uhkaa perustuslain 19 §:n 1 momentin nojalla vaikeasti vammaisten ihmisten välttämättömään huolenpitoon vastaamista uudistettavan vammaispalvelulain sanamuodoilla. Vaikeavammaisuus ei ole diagnoosipohjainen käsite, vaan oikeudellinen termi. Vamman laadun kuvauksella on merkitystä yksilöllisiin tarpeisiin vastaamisessa palveluiden oikeanlaisessa kohdentumisessa.

Lakiesityksessä ehdotetaan toimintarajoitteen olennaisuuden vaatimuksesta luopumista soveltamisalassa. Tilanteessa, jossa henkilön toimintarajoitteen ei tarvitse olla olennainen, tulee vammaispalveluiden piiriin tulevien henkilöiden määrä kasvamaan. Vammaisuuden määritelmään 2 § on lisätty uusi sosiaalisen toimintakyvyn rajoite. Lakiesityksessä sosiaalisen toimintakyvyn rajoite on irrotettu sosiaalisen mallin yleisestä viitekehystä yksittäisen henkilön vamma -määritelmään. Sosiaalisen toimintakyvyn rajoitetta ei ole mainittu YK:n vammaissopimuksessa.

Vammaisuuden määritelmän lisäykset sosiaalisesta toimintakyvyn rajoitteesta ja toimintakyvyn olennaisen edellytyksen poisto laajentavat soveltamisalaa ja lisäävät kustannuksia. Vammaisen henkilön määritelmä vaikuttaa välittömästi siihen, kuka pääsee lain soveltamisalan piiriin ja sillä on välittömät vaikutukset lain toimeenpanoon ja syntyviin kuluihin.

Toimintarajoitteen olennainen heikentyminen on kirjattava lain soveltamisalaan.

Sosiaalisen toimintakyvyn rajoite on poistettava vammaisuuden määritelmästä.

Vaikeavammaisuus -termi on sisällytettävä lain soveltamisalaan subjektiivisiin oikeuksiin liittyvänä käsitteenä.

Palvelutuotanto kasvaa ja tuottamistapojen kustannukset lisääntyvät

Palvelutuotanto tulee kasvamaan nykyisestä, koska lakiesitys laajentaa oikeuksia saada palveluita ja tuo uusia palveluita lakiin. Tämä vaikuttaa palvelujen tuottamistapoihin. Yritys- ja henkilöstövaikutukset tulisi arvioida tarkemmin. Esityksessä on tyydytty toteamaan, että niiden yritysten määrää, joihin lakiesitys suoraan vaikuttaa, on vaikea arvioida. Esityksessä todetaan, että esimerkiksi erityisen osallisuuden tuen, tuetun päätöksenteon ja valmennuksen palveluita tultaneen toteuttamaan ulkoistettuna. Edellä mainittujen palvelujen lisäksi myös henkilökohtaisen avun toteuttaminen tullee laajentumaan tapahtuvaksi enemmän yritystoiminnan kautta, sillä henkilökohtaisen avun nykyisen voimavaraedellytyksen muuttuessa tullee palvelun piiriin henkilöitä, jotka eivät kykene toimimaan työnantajina samalla kun osa nykyisistä työnantajamallilla toimivista henkilöistä siirtyy palvelumallilla tuotetun henkilökohtaisen avun piiriin.

Yritystoiminnan kautta tuotettavilla palveluilla on vammaispalveluissa merkittävä kustannusero suhteessa julkisen järjestämään. Tämä ei käy esityksestä ilmi. Vammaispalvelut ovat erityisiä palveluita, joiden markkinat ovat rajatut. Tästä syystä yleensä sotepalveluissa oleva kilpailuasetelma

on heikohko ja saattaa johtaa kustannusten kasvuun sekä palveluiden karsimiseen palveluiden samanaikaisesti monopolisoituessa. Näissä tilanteissa vammaisen henkilön yksilöllinen palvelutarpeen toteutuminen sekä perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen ei onnistu.

Mietintöön on lisättävä lausuma THL:n velvollisuudesta antaa lain siirtymäaikana selvitys vammaispalveluiden perus- ja ihmisoikeudellisista vaikutuksista palveluiden käyttäjien yksilöllisten tarpeiden turvaamisessa.

Henkilökohtaisen avun myöntämisedellytystä ei pidä lieventää

Lakiesityksessä henkilökohtaisen avun myöntämisedellytystä ehdotetaan lievennettäväksi voimassa olevaan lakiin verrattuna. Enää ei vaadittaisi vaikeavammaisuutta tai sitä, että henkilöllä olisi voimavaroja määritellä avun sisältö ja toteutustapa. Nykylain muotoilu on vastannut YK:n vammaiskomitean suositusta käyttäjän ohjaamasta ja henkilöjohtoisesta henkilökohtaisesta avusta erityisenä sosiaalipalveluna. Lakiesityksen mukaan vammaisen henkilön tulee kyetä "itsenäisesti tai tuettuna muodostamaan ja ilmaisemaan tahtonsa avun sisällöstä", mutta ei enää toteutustavasta.

Lain perustelut eivät tue lain soveltamista käytännössä. Lainsäätäjä ei pidä vammaisen henkilön ajan- ja paikantajua edellytyksenä henkilökohtaisen avun saannille eli henkilökohtaisen avun käyttäjän ei tarvitse hahmottaa, missä ja milloin henkilökohtaista apua toteutetaan. Toteuttamissäännökseen tulee kirjata keinot siitä, miten tuetaan vammaisen henkilön kykyä henkilökohtaisen avun käytössä ilmaistaessa, miten, missä ja milloin henkilökohtaista apua kulloinkin käytetään.

YK:n vammaissopimuksen 19 artiklaa (Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä) koskevan yleiskommentin 5 mukaan vammaisen henkilön on kyettävä itse tai tuetusti johtamaan ja ohjaamaan toisen henkilön antamaa apua, jolloin henkilökohtainen apu muodostuu vammaiselle henkilölle välineeksi itsenäiseen elämään. Tämän lisäksi vammaisen henkilön tulee kontrolloida henkilökohtaista apua, tarkoittaen, että hän voi joko sopia palvelusta itse eri palveluntuottajien kanssa tai että hän toimii itse työnantajana. Vammaisella henkilöllä tulee olla mahdollisuus räätälöidä oma palvelunsa, toisin sanoen määritellä palvelu ja päättää kuka, mitä, missä, milloin ja millä tavoin palvelu tuotetaan hänelle ja neuvoa ja ohjata palveluntuottajaa. Tätä tarkoittaa tunnusmerkistö "person directed" ja "person led". Kuitenkin myöntämispöytäkirja perusteluineen estää nyt kirjoitetussa muodossa toteuttamispöytäkirjan soveltamisen käytännössä.

On hyvä, että esityksessä edellytetään, että jokaisen hyvinvointialueen on toteutettava henkilökohtaista apua usealla eri tavalla. Käytössä tulee olla niin työnantajamalli, palveluseteli kuin vähintään yksi muu tuottamistapa. Työnantajamallin käyttäjien oikeusturvan kannalta on tärkeää, että se säilyy yhtenä pakollisena henkilökohtaisen avun järjestämisen tavoista. Työnantajamallin irrottaminen omaksi pykäläkseen tullee selkeyttämään lain soveltamista.

Työnantajana toimimiseen tulee esityksen mukaan antaa suostumus. Tämä on hyvä asia ja tulee vähentämään ongelmia tilanteissa, joissa työnantajaksi on joutumassa siihen kyvytön tai haluton vammaisen henkilö. Oikeudellinen ongelma syntyy tilanteissa, joissa työnantajana toimii edunvalvoja tai lapsen vanhempi. Invalidiliitto uudistaa näkemyksensä, että edunvalvonnan tarpeessa olevien ja alaikäisten lasten henkilökohtainen apu sekä muut apuun ja tukeen liittyvät tarpeet tulisi ratkaista

muilla tavoin kuin henkilökohtaisen avun työnantajamallilla, esim. hyvinvointialueen tuottamalla erilaisilla henkilökohtaisen avun palveluilla tai muilla vammaispalveluilla.

Voimassa olevan lain sanamuoto, jossa edellytetään vammaiselta henkilöltä voimavaroja määritellä henkilökohtaisen avun sisältö ja toteutustapa, on säilytettävä.

Uusille palveluille on tarvetta

Erityinen osallisuuden tuki, vaativa moniammatillinen tuki sekä lyhytaikainen huolenpito ovat uusia palveluita vammaispalvelulaissa. Invalidiliitto suhtautuu myönteisesti uusiin palveluihin, jotka osaltaan vastaavat havaittuun ongelmaan, jossa erilaisiin tarpeisiin ei ole ollut tarjolla sopivia palveluita.

Näiden palveluiden kautta on mahdollista saada ammattitaitoista tukea osallisuuden toteutumiseen haastavissa tilanteissa. On välttämätöntä, että yksilöllinen palveluntarve voidaan toteuttaa myös niissä tilanteissa, joissa vammaisen henkilö ei vammasta johtuvasta syystä kykene itse tai tuetusti muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan ja jossa tarvitaan sosiaali- tai terveydenhuollon ammattitaitoa toisin kuin esim. henkilökohtaisessa avussa, jossa vammaisen henkilö itse ohjaa ja vastaa avustamistoiminnasta.

Erityisen osallisuuden tuesta on säädettävä itsenäisenä palveluna, eikä siitä tehdä toissijaista suhteessa henkilökohtaiseen apuun. Tukena myönnettävää tuntimäärää on kasvatettava.

Lasten osallisuus ja oikeudet esillä

Esityksen perusteluissa tulee hyvin esille vammaisen lapsen ja nuoren oikeus ehdotetun lain mukaisiin palveluihin ja se, että vammaispalveluiden tarve ja oikeus niihin olisi arvioitava suhteessa saman ikäisten vammattomien lasten tai nuorten toimintakykyyn, ns. normaaliusperiaatteen mukaisesti. Tämän olisi hyvä näkyä läpileikkaavammin esityksessä. Vammaista lasta ja nuorta tulee kuulla häntä koskevissa asioissa siten kuin muita hänen ikäisiään vastaavan kaltaisissa tilanteissa kuullaan. Hänellä tulee olla oikeus päättää omista asioistaan kehitystasonsa mukaisesti siten kuin alaikäisillä muutoinkin on.

Lapsen asumisen tukea käsittelevä pykälä perusteluineen on tarpeellinen turvatessaan nykyistä lainsäädäntöä paremmin lapsen oikeuden asua kotona muun perheensä kanssa ja saada tarvitsemansa asumisen tuki kotiin. Myös vuoroviikkoasuminen huomioidaan esteettömän asumisen tuessa. Vammaisen lapsen asemaa on kuitenkin käsitelty pykälässä yksipuolisesti, eikä siinä ole huomioitu kasvuun ja kehitykseen liittyviä eri ikäkauden elämäntarpeita.

Lakiesityksen muotoilu estää vammaisten nuorten omaehtoisen itsenäistymisprosessin tilanteissa, joissa muut nuoret voivat muuttaa pois lapsuudenkodista itsenäisesti ilman huoltajan hakemusta. Kasvun, kehityksen ja itsenäisyyden tukemiseksi olisi tarpeellista turvata tarvittaessa mahdollisuus muuttaa itsenäisesti kodin ulkopuolelle. Hakemus tulisi voida tehdä itsenäistymisvaiheessa olevan vammaisen nuoren toimesta tai toissijaisesti viranomaisaloitteisesti tilanteessa, jossa sen katsottaisiin olevan vammaisen nuoren edun mukainen ratkaisu.

Vammaisen lapsen asumisen tukea käsittelevää pykälää on täsmennettävä siten, että vammaisten lasten tai nuorten oma toimijuus huomioidaan vahvemmin esimerkiksi koskien nuoren muuttoa pois lapsuudenkodista.

Vammaisen lapsen asuminen muualla kuin oman perheen luona tulee voida järjestää myös muulla tavalla kuin pykälän 4 momentin mukaisissa perhe- tai lasten pienryhmäkodeissa.

Liikkumisen tuessa huomioitava työelämään osallistuminen laajemmin

Vammaisia ihmisiä tulee tukea työelämään osallistumisessa. Työnhakemisprosesseissa korostuu liikkumisen tuen merkitys. Työvoimatoimistot edellyttävät paikan päällä asiointia. Työmatkoiksi tulisi rinnastaa työpaikkahaastattelujen ohella myös TE-toimistossa asiointi tai matkat, jotka liittyvät yritystoiminnan perustamiseen.

Henkilökohtainen apu liikkumisen tuen toteuttamistapana vaatii tarkennuksia mm. järjestämistapojen osalta (työnantajamalli vai palveluseteli sekä suhde lakiesityksen 9 §:n mukaiseen henkilökohtaiseen apuun). Yksilöllisen liikkumisen tarpeen toteutumisen turvaamiseksi on varmistettava, että henkilökohtainen apu liikkumisen tukena ei poista oikeutta yksilöllisiin tarpeisiin perustuvaan kuljetuspalveluun.

Lakiesityksen 26 §:n 3 momentti on sanamuodoltaan ongelmallinen, kun samassa momentissa säädetään subjektiivisesta oikeudesta, joka kattaa minimin ja samanaikaisesti myös määrärahasidonnaisesta taloudellisesta tuesta. Kirjaus jättää suuren harkintavallan hyvinvointialueille käyttöön otettavien liikkumisen tuen toteuttamistapojen kohdalla (esim. 26 §:n kohta 4 antamalla taloudellisena tukena henkilön käyttöön auto tai muu hänelle soveltuva kulkuneuvo tai kohta 5 myöntämällä auton tai muun kulkuneuvon hankintaan taloudellista tukea) ja on riskinä, että se estää vammaisten ihmisten liikkumista yksilöllisten tarpeiden mukaisesti ja yhdenvertaisesti muiden kansalaisten kanssa.

Työmatkoiksi on rinnastettava työpaikkahaastattelujen ohella myös TE- toimistossa asiointi tai matkat, jotka liittyvät yritystoiminnan perustamiseen.

26 § 3 momentti on poistettava, jotta se ei ohjaisi liikkumisen tuen toteuttamistapojen rajaamiseen.

Palvelujen tuettava työelämään osallistumista

Henkilökohtaisen avun ja liikkumisen tuen yksityiskohtaisissa perusteluissa on otettu huomioon työssäkäynnin lisäksi lausuntokierroksilla Invalidiliiton esiin nostama yrittäjyys. Lakiesityksen perusteluissa kuitenkin edellytetään yritystoiminnalta säännöllisyyttä, mikä ei nähdäksemme huomioi yhdenvertaisesti erilaisia yrittäjiä tai yritystoiminnan aloittamista.

Yrittäjyyden alkuvaiheen säännöllisyys on voitava todentaa esimerkiksi liiketoimintasuunnitelmalla.

Hyvinvoinnin edistäminen huomioitu

Invalidiliitto pitää hyvänä, että hyvinvoinnin edistäminen näkyy lakiesityksessä kattavammin kuin voimassa olevassa laissa. Taloudelliset tukitoimet kattavat lain perusteluiden mukaan mm. liikuntaharrastukseen sopivan välineen saamisen. Erilaisten liikunta-apuvälineiden kustannusten korvaaminen auttaa tavoitteessa lisätä vammaisten ihmisten omaehtoista liikkumista ja mahdollistaa

10.11.2022

terveelliset elämäntavat. Tällä on paitsi kustannuksia pitkällä aikavälillä säästävä vaikutus yhteiskunnalle, myös terveyttä edistävä ja hyvinvointia lisäävä vaikutus yksilölle.

Terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen on kirjattava näkyviin pykälätasolle, jolloin liikunnallisen elämäntavan merkitys vahvistuu.

Valituslupamenettely heikentää oikeussuojaa

Invalidiliitto pitää esitystä valituslupamenettelystä korkeimpaan hallinto-oikeuteen erittäin huonona asiana. Kyseessä on uusi laki, jossa säädetään uusista palveluista ja josta seuraa oikeuskäytäntöä. Riskinä on, että osa vammaispalveluiden uusista oikeuskysymyksistä jäisi hallinto-oikeustasolle. Hallinto-oikeudet antavat hyvin erilaisia ratkaisuja, joka heikentää yhdenvertaista oikeusturvaa. Vuonna 2021 korkeimmalta hallinto-oikeudelta pyydettiin ennakkolupaa 149 vammaispalveluasiassa ja lupa heltisi vain seitsemässä asiassa.

Viittaussäännökset koskien valituslupamenettelyä on poistettava.

Siirtymäsäännökset riskinä

Esitetty siirtymäsäännös tulisi aiheuttamaan nykyisille vammaispalvelulain piiriin kuuluville vammaisille henkilöille merkittäviä oikeusvaikutuksia, koska palvelukokonaisuudet tultaisiin arvioimaan uudelleen. Pidämme tätä suurena riskinä vammaisten henkilöiden luottamuksensuojan ja oikeusturvan näkökulmasta. Hallintolain 2 luvun 6 §:ssä säädetään kansalaisen luottamuksensuojasta viranomaistoiminnan pysyvyyteen.

Siirtymäsäännökseen tulisi kirjata vahvemmin asiakkaan kuulemista koskevat veloitteet, siten kuin hallintolaki ja laki asiakkaan asemasta ja oikeuksista edellyttävät. Erityisen tärkeää tämä on perusoikeuksia toteuttavissa palveluissa niiden asiakasryhmien osalta, joiden kyky ja mahdollisuus vaikuttaa oman elämänsä ratkaisuihin suhteessa viranomaisen vahvaan toimivaltaan on vähäinen. Kuuleminen ja osallistaminen tulee toteuttaa niin, että asiakas riittävällä tavalla ymmärtää asiantilan ja sen muutokseen liittyvät vaikutukset.

Vammaisten henkilöiden suuren määrän vuoksi päivitystyön tekeminen hyvin lyhyessä ajassa aiheuttaa merkittäviä hallinnollisia lisäkustannuksia lisähenkilöstön palkkaamisen tai ylätöiden vuoksi, mikä ei henkilöstön huonossa saatavuustilanteessa ole realistista. Vammaispalveluiden henkilöstön määrästä suhteessa maksimiasiaksmäärään tulisi säätää erikseen, kuten lastensuojelulaissa.

Vammaispalveluiden asiakkaiden suuren määrän vuoksi asiakassuunnitelmien ja päätösten päivittäminen lyhyessä ajassa aiheuttaisi merkittäviä hallinnollisia lisäkustannuksia ja lisähenkilöstön tarvetta. Tähän ei kuitenkaan ole varattu varoja. Lakiesityksessä on todettu, ettei uudistuksen aiheuttamia lisäkustannuksia ole mahdollista luotettavasti laskea hyvinvointialueittain, koska koko maanakin kustannusten arviointi on haastavaa. Esitys tulee kuitenkin edellyttämään sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön lisäystä. Lisäksi on nähtävissä henkilöstön saatavuuteen liittyviä riskejä, joiden mittaluokkaa on vaikea arvioida ilman erillistä tutkimusta.

Nykyiset toistaiseksi voimassa olevat vammaispalvelulain perusteella annetut hallintopäätökset on pidettävä sellaisenaan voimassa, elleivät järjestämistapa, asiakkaan tarve

tai olosuhteet muuta edellyttä (pois lukien teknisluontoiset hallintopäätökset, jotka liittyvät uuden lain voimaantuloon).

Perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen edellyttää lain sisällön ja resurssien yhteismitallisuutta

Invalidiliitto on huolissaan palvelujen toteuttamiseen varattujen resurssien riittävydestä. Vammaisten henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien tosiasiallisen toteutumisen kannalta on erittäin ongelmallista, että esityksessä ei ole kyetty arvioimaan muutoksia riittävän tarkasti. Miten resurssit jaetaan uudelleen nykyisten, jo välttämättä vammaispalveluita tarvitsevien henkilöiden ja lain piiriin tulevien uusien asiakkaiden kesken? Kelan vaikeavammaisten kuntoutuksen poistaminen johti vaikeavammaisten kuntoutuksen alasajoon ja kuntoutuspalveluiden siirtymiseen muille ryhmille.

Liian pienillä resursseilla laki ei kykene vastaamaan niihin tarpeisiin, joita laajeneva asiakasmäärä ja palvelujen sisältöjen muutokset edellyttävät. Subjektivisten oikeuksien toteutuminen huolestuttaa erityisesti kaikkein eniten palveluista riippuvaisimpien vaikeimmin vammaisten henkilöiden kohdalla. Palvelut muotoutuvat yleisen keskimääräisen palvelutarpeen perusteella, mikä pitää sisällään perusoikeuksien heikennyskiellon vaikutuksen. Positiivisen erityiskohtelun mukaan julkisella vallalla on velvollisuus turvata lainsäädännöllä myös vammaisten ihmisten keskinäinen yhdenvertaisuus.

Vammaisuuden moninaisuuteen on kiinnitettävä erityistä huomiota samoin kuin siihen, että erityisesti eniten palveluita tarvitsevat, heikoimmassa asemassa olevat vaikeimmin vammaiset henkilöt saavat vammaispalveluita yksilöllisen tarpeensa mukaisesti.

Lain soveltamisala on pidettävä nykyisellään, jotta lakia voidaan toimeenpanna ilman palveluiden karsimista ja vammaisten ihmisten oikeustilan heikentämistä.

Parlamentaarinen seurantaryhmä ja seurantamekanismi tarpeen

Pidämme tärkeänä seurata lain toteutumista seurantaryhmän avulla. Ryhmään nimettäisiin pysyvinä jäseninä YK:n vammaissopimuksen periaatteiden mukaisesti myös vammaisia ihmisiä. Ryhmä kartoittaisi uudistuksen keskeisten tavoitteiden, kuten eri vammaryhmien palvelujen yhdenvertaisen saatavuuden, asiakas- ja tarvelähtöisyyden, toimintatapojen muutosten, vammaisten henkilöiden hyvinvointierojen kaventumisen ja vammaispalvelujen kustannusten kasvun hillinnän toteutumista sekä vaikutuksia niin kansallisella tasolla kuin hyvinvointialueillakin. Asiakasnäkökulma ja osallisuuden toteutuminen ovat keskeisiä seurannassa huomioitavia asioita.

Seurantaryhmän lisäksi tarvitaan seurantamekanismi todentamaan lain vaikutuksia vammaisten ihmisten oikeuksiin ja palveluiden toteutumiseen. Palvelut ja tukitoimet tukevat vammaisten henkilöiden osallisuutta, kunhan palvelut säilyvät subjektiivisina oikeuksina. Parikymmentä hyvinvointialuetta voivat toivottavasti taata tasalaatuisemmat palvelut ja vähentää sitä poukkoilevaa päätöksentekoa, jota vammaiset ihmiset tällä hetkellä kohtaavat riippuen siitä, missä kunnassa asuvat. Tästä syystä myös yksittäisiä oikeuksia määrittävien pykälien sekä niitä koskevien perustelujen tulee olla selkeitä.

Tarkkarajainen ja täsmällinen laki auttaa toimeenpanijaa toteuttamaan lain tarkoitusta. Lailla on tarkoitus vähentää niiden vammaisten henkilöiden väliinpuotoamisriskiä, jotka ovat nykyisin jääneet ilman tarvitsemiaan vammaispalveluita, minkä tähden palveluita koskevat pykälät eivät ole tiukasti

10.11.2022

rajattuja. Tämä on nähdäksemme perusoikeudellisesti ongelmallista ja onkin hyvä, että perustuslakivaliokunta antaa lakiesityksestä oman lausuntonsa.

Lakiin on kirjattava parlamentaarinen seurantatyöryhmä tai muu vastaava ryhmä seuraamaan vammaispalvelujen toimeenpanon onnistumista.

Erityistä huomiota on kiinnitettävä lain tarkkarajaisuuteen ja täsmällisyyteen, jotta vammaisten henkilöiden perusoikeudet eivät heikenny lain voimaantulon myötä.

Lopuksi

Invalidiliiton ydinviesti on, että lain on oltava niin selkeä, että sen toimeenpano ja soveltaminen eivät aiheuta tulkinnanvaraisia tilanteita. Jotta vammaisten ihmisten yhdenvertaisuus toteutuisi aidosti eri puolilla Suomea ja jotta jokainen vammaisen ihminen saisi yksilöllisten tarpeidensa mukaiset palvelut, on lakitekstin oltava johdonmukainen ja selkeästi muotoiltu kokonaisuus.

Vammaispalvelut ovat niitä tarvitseville vammaisille henkilöille välttämättömiä perusoikeuksien toteutumiseksi ja arjessa pärjäämiseksi. Arjen sujuvuus on riippuvainen näistä erityispalveluista. Tästä syystä niiden toimeenpanoon on kiinnitettävä erityistä huomiota. Kokonaisuudistuksen toimeenpano vaatii vahvoja resursseja. Lakiesityksen suurin ongelma liittyy resurssivajeeseen, joka on uhka palveluista välttämättä riippuvaisille vammaisille ihmisille.

Soveltamisalan laajeneminen aiheuttaa arvaamattomia kustannuspaineita, mihin myös esityksessä kiinnitetään huomiota. Esityksessä ei ole kyetty arvioimaan vammaispalveluiden piiriin tulevien uusien asiakkaiden määrää, kustannuksia tai resurssitarvetta tilastojen perusteella. Taloudelliset arviot eivät ole onnistuneita eivätkä täsmällisiä, mikä luo erityisen uhkakuvan vammaisten ihmisten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Invalidiliitto on huolissaan siitä, miten vammaispalvelut ja vammaisten ihmisten oikeusturva voidaan taata tässä tilanteessa ja näihin vaikutusarvioihin nojautuen. Pidämme kuitenkin lakiuudistusta tarpeellisena.

Yhdenvertaisuuden ja itsemääräämisoikeuden toteutumisen on oltava lain läpileikkaava periaate. Tätä edellyttää myös YK:n vammaissopimuksen artiklan 19 (Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä). Se velvoittaa valtioita turvaamaan valikoiman erityyppisiä palveluita, jotta vammaisten ihmisten itsenäinen elämä ja osallisuus toteutuvat. Keskeisimpiä oikeuksia ovat tällöin asumisen tuen palvelut, tuki palveluiden käyttöön sekä henkilökohtainen apu.

Helsingissä 10.11.2022

Invalidiliitto ry

Janne Juvakka
toimitusjohtaja

Laura Andersson
yhteiskuntasuhdejohtaja

Lisätietoa: lakimies Henrik Gustafsson (henrik.gustafsson@invalidiliitto.fi, +358447650693)